

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845656>

ИҚТИДОРЛИ ЎСМИРЛАР ТАЪЛИМИНИНГ РИВОЖЛАНИШИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР

Абдиразокова Гулчирай Абдиразоковна

ТЕРДУ Психология йўналиши 2-курс магистранти

АННОТАЦИЯ

Иқтидор – бу қобилиятлар йиғиндисидан, уларнинг мажмуидан иборатдир. Алоҳида олинган, яқка қобилиятни, гарчи тарақиётнинг жуда юксак даражасига эришган ва ёркин ифодаланган бўлса ҳам, иқтидор билан тенглаштириб бўлмайди. Шундай қилиб, иқтидор шахс психик фазилятларининг шу кадар мураккаб бирикмасики, уни қандайдир бирорта ягона қобилият билан, хатто бу қобилият хотиранинг юксак маҳсулдорлиги каби жуда қимматли қобилиятлар бўлишига қарамасдан, белгилаб бўлмайди. Қобилиятлар иқтидор ва истеъдоднинг табиий шарт – шароити ҳисобланади.

Калим сўзлар: *Иқтидор, омил, таълим, ўсмир, креативлик, мухит, шароит тараққиёт, қобилият, илм, жамият.*

АННОТАЦИЯ

Талант – это сумма способностей, их совокупность. Изолированная, индивидуальная способность, даже если она достигла очень высокого уровня развития и ярко выражена, не может быть приравнена к таланту. Таким образом, одаренный человек представляет собой настолько сложную совокупность психических качеств, что его нельзя определить какой-либо одной способностью, даже если эта способность является очень ценной

способностью, например высокой продуктивностью памяти. Способности – естественное состояние таланта.

Ключевые слова: Талант, фактор, образование, подросток, творчество, среда, среда, развитие, способности, наука, общество.

ANNOTATION

Talent is a sum of abilities, their set. An isolated, individual ability, even if it has reached a very high level of development and is clearly expressed, cannot be equated with talent. Thus, a gifted person is such a complex combination of mental qualities that it cannot be defined by any single ability, even if this ability is a very valuable ability, such as high productivity of memory. Abilities are a natural condition of talent.

Key words: Talent, factor, education, teenager, creativity, environment, environment, development, ability, science, society.

Иқтидорли ўсмирлар таълими ва тарбиясининг ривожланишига таъсир этувчи биринчи омил, бу оила ва ота-онанинг таъсиридир. Бунда бола шахсининг хусусиятларига ҳам эътибор қаратиш лозим. Масалан, боладаги эгоцентризм, ҳаттоки уни айблагга бирор асос бўлмаса-да, унда айбдорлик ҳиссини вужудга келтиради. Айнан мана шу айбдорлик ҳисси унинг ёшлигидан оиладаги тарбия жараёнида шаклланади.

Инсон дунёга келгандан бошлаб ўзида таълим–тарбияга эҳтиёж сезади. Бу шунчаки руҳий–физиологик инстинкт бўлмай, оламни тушунишга, ҳаётда ўз ўрнини топишга бўлган зарурат, яшаш учун курашиш натижасидир. Билимга бўлган интилиш маънавий камолот сари етаклайди. Инсониятнинг маънавий камолоти эса, ўз навбатида жамият тараққиёти даражасини белгилайди. Жамиятнинг тараққиёт даражаси бевосита ёшларнинг ,қобилиятлари ва ақлий савияларига боғлиқдир. Шу сабабдан ақл-зиё ва ахлоқ маънавиятнинг таркибий қисми ҳисобланади, юксак маънавият эса давлат истиқболлини белгиловчи

пойдевордир. Жамият тараққиёти илғор зиёлилар, фан ва техника сирларини чуқур биладиган ва ишлаб чиқаришга жорий эта оладиган кенг билимли, тадбиркор, мулкдорлар, моҳир ташкилотчилар кўлидадир. Бунинг учун ўқувчиларнинг қобилият ва имкониятларини ривожлантириш энг муҳим масалалардандир. Бу борада Республикамизда эътиборга молик ишлар амалга оширилмоқда.

Айни дамда, илмий тадқиқотлар ва амалий тажрибалар болаларнинг ўз ютуқларини эрта намоён қилишлари, уларнинг ривожланишларини олдиндан айтиб бериш муаммо эканлигини кўрсатмоқда. Шу боис, улғайганда юқори натижаларга эришган баъзи одамларнинг мактаб ёшида алоҳида қобилият билан ажралиб турмаганликлари ёки сезиларли даражада иқтидорини намоён эта олмаганликлари эътироф этилади. Бу турли омиллар таъсирида вужудга келиши мумкин.

Ота-оналар ўз ўғли ёки қизларига доим аъло ўқишлари, пешқадам бўлишлари ҳақида уқтиришади, натижада болада “аълочи бола комплекси” шаклланди. Эндиликда оиладаги, мактабдаги ҳар қандай паст баҳо болага фожиа сифатида туюлади. Бола ота-онасининг унга билдирган ишончини оқлай олмаслиги сабаб, уларда норозилик муҳитини яратади, афсуски, бу жараён баъзида онгли баъзида эса онгсиз тарзда намоён бўлади. Шу тариқа ота-оналар томонидан болага ўтказилган босим, иқтидорли боланинг шахс хусусиятларига бевосита таъсир кўрсатади. Бу эса ўз навбатида иқтидорли боланинг ўзини-ўзи паст баҳолашига олиб келиши мумкин.

Шу ўринда иқтидорли болаларнинг ўз қобилиятларини амалга оширишига салбий таъсир этувчи қуйидаги психологик омилларни кўрсатиб ўтиш мумкин.

Улар:

- мактабга ва ўқишга нисбатан салбий муносабатда бўлиш;
- ота-оналар билан мулоқотнинг бузилиши, кайфиятнинг ўзгариб туриши, депрессияга учраши, руҳий низо ҳолатлари;

- ўз-ўзига паст баҳо бериши;
- “қувғинлик” ҳиссиёти;

ўзгаларга нисбатан ишончсизлик, шахслараро муносабатнинг ёмонлиги;

Юқори имкониятларга эга бўлган болаларнинг ўзини паст баҳолашига жиддий таъсир кўрсатувчи кейинги омил – мактаб таълимидаги муваффақиятсизликларга нисбатан жавоб реакцияси. Иқтидорли болаларда мактабдаги фанларни ўзлаштириш билан боғлиқ муаммолар учраб туриши ҳолати таажжубланарли ҳодисадир. Бу борада кўп йиллик тажрибага эга В.С.Юркевичнинг таъкидлашича, замонавий мактабларда истеъдоднинг ақлий ва академик десинхронияси учраб туради. Ҳаттоки, баъзида ўқитувчилар бундай тоифадаги болаларни ақлий нуқсонга эга, деб ҳам тахмин қилишлари кузатилган.

Мактаб таълимида ҳозиргача сақланиб келаётган муҳим мезонлардан бири билимларнинг маълум талаб ва қоидалар асосида ўзлаштирилишидир. Бундай ҳолатда, янги илмий ғояларнинг муҳимлиги ва аниқлиги эмас, балки таълимнинг шакл-шамойили муҳим роль ўйнайди. Кўриниб турибдики, иқтидорли болани бундай ҳолат умуман қониқтирмайди. Унинг учун шакл эмас, балки мазмун афзалдир. Иқтидорли боланинг материалларни тезда илғаб олиш қобилияти, маълумотларни ёдида сақлай олиши, қизиқувчанлиги, эркин фикр юритиш ва шулар асосида ҳукмларни яратиши эндиликда ташқи муҳитнинг ноқулай таъсирида аста-секин сўниб боради. Натижада боланинг юриш-туришлари, хулқ-атвори тенгдошлари қаторидан ўрин эгаллашга, ташқи муҳит талабларига мослашишга мажбур этади ва бажараётган топшириқлар сифати ва миқдорини ўқитувчисининг раъйига қараб амалга оширишга ҳаракат қилади.

Илмий адабиётларда умумий ақлий қобилият билан фаолиятнинг аниқ турларида (муסיқа, бадий ижодкорлик, рассомлик, спорт ва ҳ.) намоён бўладиган махсус қобилиятларни ажратиш муҳимлиги кўрсатилади.

Иқтидорли ўқувчилар таълими муаммоларига эътибор қаратадиган бўлсак, таъкидлаб ўтганимиздек, бундай болалар ўз ижодкорлиги билан бирга ижодий таълимни ҳам талаб этади.

Бироқ таълимнинг замонавий вазифаларини муҳокама қилганда унинг иқтидорли болалар таълими учун биринчи даражалилиги ва алоҳида муҳимлиги тўғрисида айтиб ўтишимиз ўринли. Шунинг учун ҳам ижодий таълим айнан иқтидорли болаларга нисбатан алоҳида аҳамият касб этади.

Фикрлар давомида қуйидагиларни таъкидлаш муҳим: биринчидан, ижодий таълим – юқори маҳсулдорлик, фикрлаш мустақиллиги, мақсадга эришишдаги қатъиятлилиги ва ҳ.к. яъни иқтидорли болаларни характерловчи барча хислатлар билан ажралиб турувчи болалар учун бирмунча табиий шакл ҳисобланади. Иккинчидан, ижодкорлик (креативлик) ғоят турли-туман соҳаларда иқтидорлиликнинг ўта муҳим ва асосий компонентиدير.

Шу мақсадда умумтаълим мактабларида иқтидорли ўқувчилар учун махсус таълим дастурлари яратилиши муҳим ва долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, мазкур муаммо юзасидан билдирилаётган фикрлар мунозарали ва баҳслидир. Баъзи тадқиқотчилар иқтидорли ўқувчилар таълимини ташкил этишда унинг шахс сифатларини ривожлантириш муҳим, деб кўрсатишса, қатор тадқиқотчилар ижтимоий муаммоларни бартараф этишни асос қилиб таъкидлайдилар. Яна бир қатор тадқиқотларда иқтидорли ўқувчиларнинг таълими самарадорлиги ижодкорлик ва мослашув муаммолари билан талқин қилинади. Шу маънода уларнинг таълимини ташкил этиш катта куч ва масъулият талаб этиши билан аҳамиятлидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. З.Т.Нишонова,Н.Г.Камилова,Д.У.Абдуллаева,М.Х.Холнозорова
Ривожланиш психология. Педагогик Психология Т-2018
2. Адизова Т.М. Психокоррекция. - Тошкент, 2006. - С.
3. Нишонова З.Т. Психологик хизмат. -Х.: ТДПУ, 2006. .
4. З.Т.Нишонова,Н.Г.Камилова,Д.У.Абдуллаева,М.Х.Холнозорова
Ривожланиш психология. Педагогик Психология Т-2018
5. Адизова Т.М. Психокоррекция. - Тошкент, 2006. - С.